

KATSAUKSIA

Eila Tuominen, Marjukka Hietaniemi,
Heidi Nyman ja Jukka Lampi

Alkaneiden työkyvyttömyys- eläkkeiden taso

Työeläkejärjestelmästä vuosina 1990–2007
työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet

Eläketurvakeskuksen katsauksia
2008:5

Eläketurvakeskus • Pensionsskyddscentralen

KATSAUKSIA

Eila Tuominen, Marjukka Hietaniemi,
Heidi Nyman ja Jukka Lampi

Alkaneiden työkyvyttömyys- eläkkeiden taso

Työeläkejärjestelmästä vuosina 1990–2007
työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet

Eläketurvakeskuksen katsauksia
2008:5

Eläketurvakeskus • Pensionsskyddscentralen

KATSAUKSIA

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511 • Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tfn 010 7511 • Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Tel. +358 10 7511 • Fax +358 9 148 1172

Multiiprint Oy

Helsinki 2008

ISSN 1236-7737

ABSTRAKTI

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työeläke on jäänyt selvästi jälkeen muiden eläke-muotojen kehityksestä. Katsauksessa selvitetään, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden muita eläkemuotoja huonompaan kehitykseen. Katsauksessa tarkastellaan työeläkejärjestelmästä työkyvyttömyyseläkkeelle vuosina 1990–2007 siirtyneiden eläkkeiden rakenteen ja eläketason muutosta.

Tärkein syy keskieläkkeen laskuun 1990-luvun puolivälissä on työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden rakenteen muutokset. Täysitehoiselle eläkkeelle siirtyneiden määrä laski lama-vuosien jälkeen ja kääntyi selkeään kasvuun 2000-luvulla. Taustalla ovat yhtäältä laman vaikutukset eri eläkereittien käyttöön ja toisaalta ikärakenteen muutokset. Suurtyöttömyys lisäsi työttömyyseläkereitin käyttöä tuntuvasti, mikä on voinut vähentää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä vanhimmissa ikäryhmissä. 2000-luvulla suuret ikäluokat alkoivat siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle. Tämä on nostanut vanhimpien ikäluokkien painoarvoa keskieläkkeessä tarkastelujakson lopulla.

Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketason selvä lasku johtuu pääosin vapaakirjaeläkkeiden vaikutuksesta. Vapaakirjaeläkkeiden painoarvo alkaneissa työkyvyttömyyseläkkeissä kasvoi, sillä niiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1990-luvun lopulta 2000-luvun alkuvuosiin ja kääntyi sen jälkeen laskuun. Muutosten taustalla voidaan havaita laman pitkän aikavälin vaikutusta. Huomattavalla osalla vapaakirjaeläkkeelle siirtyneistä viimeiset työsuhteet ajoittuvat 1990-luvun alkuvuosiin.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketasoa on jossain määrin laskenut myös se, että osatyökyvyttömyyseläkettä saaneiden määrä ja osuus kaikista työkyvyttömyyseläkkeistä on tarkastelujaksolla kasvanut tasaisesti.

Työeläkelakeihin tehdyt työkyvyttömyyseläkkeen määräytymistä koskevat heikennykset vuodesta 1996 alkaen ovat olleet osaksi alentamassa nuorempien eläkeläisten täysitehoisia eläkkeitä. Näiden muutosten paino keskimääräisessä työkyvyttömyyseläkkeessä on kuitenkin vähäinen, sillä suurin osa eläkkeensaajista kuuluu vanhimpiin ikäluokkiin. Heillä tulevan ajan karttuman heikennysten vaikutus on vähäisempi. 2000-luvulla toteutetut työkyvyttömyyseläkkeitä koskevat lainmuutokset eivät vielä näy tämän tarkastelujakson tilastoissa.

ABSTRACT

The statutory earnings-related pension of those who have retired on a disability pension has clearly lagged behind the development of other pension benefits. This survey analyses the factors which have affected the less favourable development of disability pensions. The survey studies the changes in pension structure and pension level of persons who retired on a disability pension from the earnings-related pension scheme in 1990-2007.

The main reason for the decrease in the average pension in the mid-1990s is the structural change of those who retired on a disability pension. The number of persons who retired on a fully effective pension¹ decreased after the recession at the beginning of the 1990s and started increasing clearly in the 2000s. On one hand, this is due to the effect of the recession on the use of different retirement pathways and, on the other hand, the changes in age structure. The mass unemployment significantly increased the use of the unemployment pathway to retirement, which may have decreased retirement on a disability pension in the oldest age groups. In the 2000s the post-war baby-boomers started retiring on disability pensions. This has increased the impact of the oldest age groups on the average pension towards the end of the observation period.

The clear decrease in pension level for persons who have retired on a disability pension is mainly due to the effect of vested pensions¹. The number of vested pensions increased significantly from the end of the 1990s to the initial years of the 2000s but started decreasing after that. Therefore the significance of the vested pensions in the new disability pensions increased during above mentioned period. In the background of these changes there is the long-term effect of the recession. For a significant part of those who retired on a vested pension the latest employments date to the initial years of the 1990s.

To some extent the decrease in pension level for persons who have retired on a disability pension is also due to the steady increase over the observation period of the number and the share of recipients of a partial disability pension of all disability pensions.

The weakening regarding the determination of the disability pension which has been carried out in the earnings-related pension acts since 1996 has for its part decreased the fully effective pensions of younger pension recipients. However, the impact of these changes on the average disability pension is slight, since most of the pension recipients belong to the oldest age groups. For them the weakening of the pension accrual for projected pensionable service is less significant than for younger persons. The legislative changes to the disability pensions introduced in the 2000s do not yet appear in the statistics for this observation period.

¹A fully effective pension includes the projected service from the time of invalidity to the age when old-age pension is granted in addition to the accrued pension. A vested pension doesn't include the right of the projected service.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	7
2 Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen ja eläketasoon vaikuttavista tekijöistä	9
3 Työkyvyttömyyseläkkeen määräytymisessä tapahtuneita muutoksia 1990- ja 2000- luvulla	12
4 Työeläkejärjestelmästä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet eläkkeen rakenteen mukaan 1990–2007	17
5 Työeläkejärjestelmästä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke 1990–2007	21
5.1 Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke	21
5.1.1 Täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke	22
5.1.2 Osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke	27
5.2 Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden lukumäärä ja keskieläke ...	29
6 Yhteenveto.....	30
Viittaukset	31

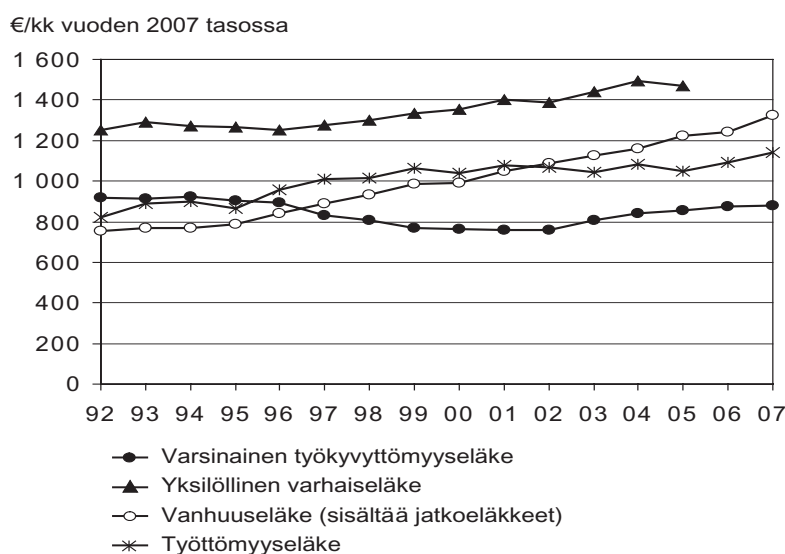
1 Johdanto

Työkyvyttömyyseläkkeet ovat selvitysten mukaan jääneet jälkeen eläketason yleisestä kehityksestä. Keskimääräinen työkyvyttömyyseläke aleni selvästi 1990-luvun lopulle asti ja kääntyi sen jälkeen hienoiseen nousuun, mutta on yhä 1990-luvun alun tasoa alempi. Samanaikaisesti vanhuus-, työttömyys- ja yksilöllisten varhaiseläkkeiden taso parani tarkastelujaksolla (kuva 1). Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden suhteellisen aseman heikentymisestä kertoo kuva 2. Keskimääräinen työkyvyttömyyseläke jää alle 40 prosentin ammatissa toimivien keskimääräisestä palkka- ja yrittäjätulosta, kun se tarkastelujakson alussa oli 45 prosentin tasolla. Muulle eläkkeelle siirtyneiden suhteellinen asema pysyi joko ennallaan tai nousi. Selvää paranemista on havaittavissa työeläkejärjestelmästä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden suhteellisessa asemassa.

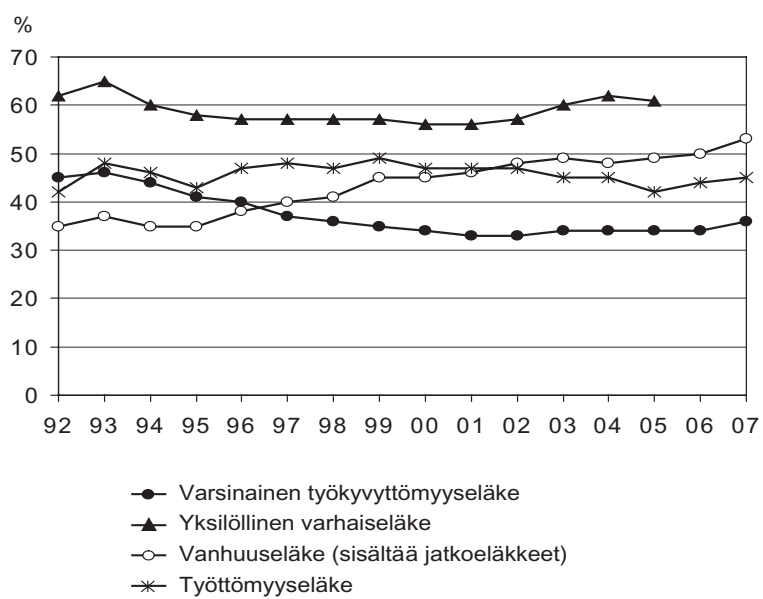
Syitä siihen, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet työkyvyttömyyseläkkeiden muita eläkemuotoja selkeästi huonompaan kehitykseen, ei riittävästi tunneta (Uusitalo 2008). Kehityksen taustalla lienevät sekä varhaiseläkkeisiin tehdyt lainmuutokset että työkyvyttömyyseläkkeensaajien rakenteessa tapahtuneet muutokset (Tuominen, Kannisto ja Nyman 2006).

Tämän katsauksen tavoitteena on selvittää työkyvyttömyyseläkkeiden tason kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Selvityksessä tarkastellaan työeläkejärjestelmän piirissä alkaneita työkyvyttömyyseläkkeitä vuosina 1990–2007. Työeläkelainsäädännön muutosten vaikutukset eläkkeiden tasoon ovat parhaiten havaittavissa alkaneissa eläkkeissä. Työeläkkeelle siirtyneiden mahdollista kansaneläkettä ei ole otettu huomioon. Tarkastelujaksolla eläkelainsäädäntöön on tehty monia muutoksia, jotka koskevat työkyvyttömyyseläkkeiden määräytymistä ja niiden tasoa (ks. luku 2). Katsauksessa pyritään arvioimaan, mikä on eläkelainsäädännön muutosten ja toisaalta työkyvyttömyyseläkkeensaajien rakenteellisten muutosten vaikutus työkyvyttömyyseläkkeiden tasoon. Muutosten tarkasteluissa kiinnitetään huomiota myös niiden taustalla vaikuttaneisiin tekijöihin kuten suhdannevaihtelujen merkitykseen eläkkeelle jäämisessä.

Kuvio 1. Työeläkkeelle vuosina 1992–2007 siirtyneiden keskimääräinen työeläke eläkelajin mukaan, €/kk.

Kuvio 2. Työeläkkeelle vuosina 1992–2007 siirtyneiden keskimääräinen työeläke prosentteina kyseisen vuoden keskiansiosta eläkelajin mukaan.

2 Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen ja eläketasoon vaikuttavista tekijöistä

Varhaiseläkkeille siirtymisen taustalla on sekä pakottavia että vapaaehtoiseen eläkehakuisuuteen liittyviä tekijöitä. Pakottavia piirteitä liittyy selvimmin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Jos työnteko ei ole alentuneen työkyvyn vuoksi mahdollista, eläkkeelle siirtyminen on tarjolla olevista heikoista vaihtoehdoista paras ratkaisu.

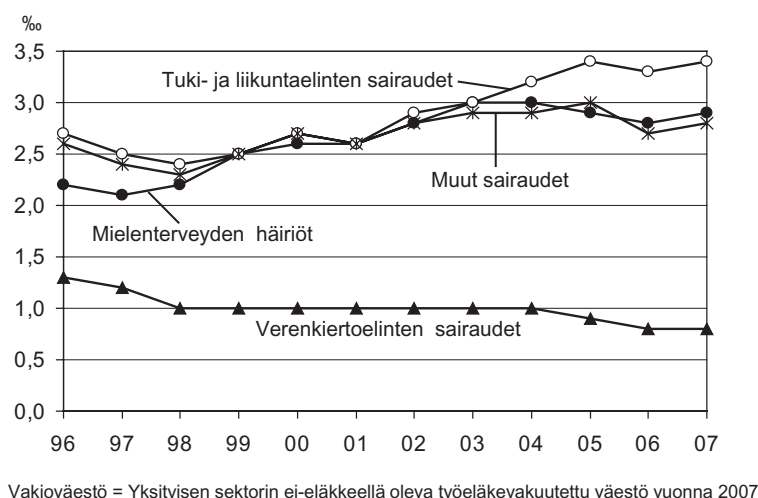
Taloustieteen tutkimusten mukaan taloudellisilla insentiiveillä on vaikutusta eläkkeelle hakeutumiseen (Lindbäck 1995). Mitä parempi etuustaso on, sitä todennäköisemmin valitaan eläke työssä jatkamisen sijaan. Etuustasolla on vaikutusta eläkkeelle siirtymiseen myös niillä eläkereiteillä, joihin selvimmin liittyy pakottavia piirteitä, eli työttömyys- ja työkyvyttömyyseläkkeissä (Hakola 1999, 2002). Etuustason muutokset voivat siis lisätä tai vähentää työkyvyttömyyseläkkeelle hakeutumista ja siten muuttaa eläkkeelle siirtyneiden rakennetta ja alkaneiden eläkkeiden tasoa.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen vaikuttavat myös mahdollisuudet jäädä eläkkeelle vaihtoehtoisten varhaiseläkereittien kautta (Kohli ja Rein 1991, Rantala 2008). Varhaiseläkereittien poistaminen ja eläkkeelle siirtymismahdollisuuksien rajoittaminen heijastuvat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien määrään ja rakenteeseen. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutuksia työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen ja eläketasoon on tärkeää seurata.

Varhaiseläkkeille siirtyminen vaihtelee myös suhdanteiden mukaan. Lamavuosina työttömyyseläkereitin käyttö lisääntyi Suomessa voimakkaasti, mikä vaikutti työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen vanhimmissa ikäryhmissä. Työttömyysreitin käyttö oli runsasta laman pahiten koettelemilla aloilla, kun taas sairausperusteisille eläkkeille siirtyminen oli keskimääräistä jonkin verran runsaampaa julkisissa palveluissa ja eräillä muilla toimialoilla. Laman vaikutukset näkyivät paitsi varhaiseläkereitin valinnassa, myös varhaiseläkkeelle siirtymisessä eri toimialoilla. Toimialoittaisia eroja oli havaittavissa sekä ikääntyneiden että keski-ikäisten työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä (Hytti 1998). Toimialoittaiset muutokset työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä voivat vaikuttaa myös keskieläkkeen tasoon.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä ja eläketasoa koskevassa tarkastelussa merkitystä on myös sairausperusteiden muutoksilla. Mielenterveyshäiriöihin perustuvien eläkkeiden alkavuus on noussut 2000-luvun alkupuolelle saakka, mutta kääntynyt sitten hienoiseen laskuun (kuvio 3). Eläketasoa koskevien tarkastelujen kannalta on merkillepantavaa, että mielenterveyssyihin perustuvien eläkkeiden osuus alkaneista eläkkeistä on ollut suurin nuorten keskuudessa ja toisaalta valtiosektorin eläkkeissä (Gould ym. 2007). Vaikka mielenterveyssyiden merkitys työkyvyttömyyseläkkeen syynä onkin kasvanut, tuki- ja liikuntaelinsairaudet ovat edelleen yleisin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen syy. Tuki- ja liikuntaelinsairauksien alkavuus on viimeisten kymmenen vuoden aikana selkeästi kasvanut. Verenkiertoelinten sairauksien alkavuus on tarkastelujakson alussa pienentynyt, pysynyt 1990-luvun lopusta lähtien ennallaan, mutta kääntynyt viime vuosina jälleen laskuun.

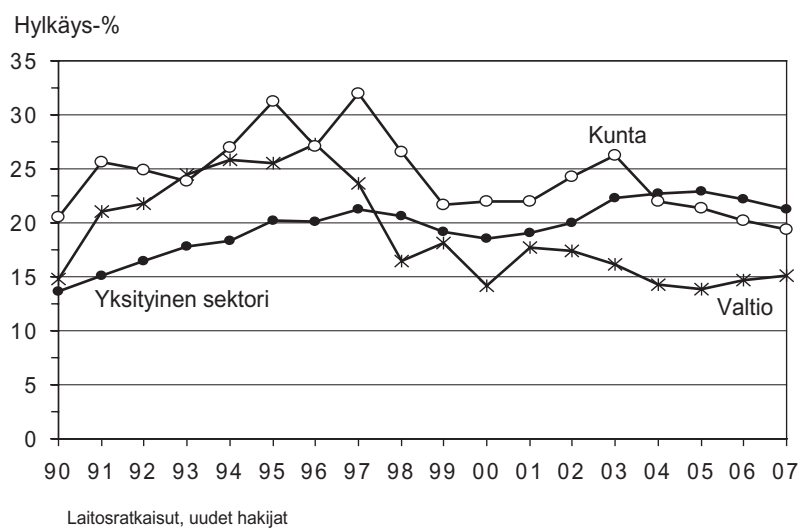
Kuvio 3. Varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden ikävakioitu alkavuus yksityisellä sektorilla 25–62-vuotiailla sairausryhmittäin vuosina 1996–2007.

Myös ratkaisukäytännössä tapahtuvat muutokset voivat heijastua työkyvyttömyyseläkkeensaaji-en rakenteeseen ja sitä kautta eläkkeiden tasoon. Työkyvyttömyyseläkkeiden ratkaisukäytännön on todettu vaihtelevan suhdanteiden mukaan (Hytti 1998). Taloudellisen suhdanteen heiketessä eläkkeelle hakeutuminen lisääntyy. Tällöin työkyvyttömyyseläkkeiden hylkäysosuuden on havaittu kääntyneen kasvuun. Näyttää siltä, että työkyvyttömyyseläke on haluttu pitää selkeästi sairaudesta aiheutuvan ansaintakyvyn heikkenemisen korvausmuotona. Hylkäystilastojen perusteella arvioituna lääketieteellisen näytön vaatimus ei ole ainakaan lieventynyt (Gould ja Nyman 2002).

Kuviosta 4 nähdään hylkäysosuuden vaihtelu lähes kahdenkymmenen vuoden ajalta. Lamavuosina hylkäysosuus kasvoi voimakkaasti kaikilla sektoreilla. Käännepiste tapahtui 1990-luvun puolivälin jälkeen. Myös 2000-luvun alun taantuma näkyy hylkäysosuuden hienoisena kasvuna. Sektoreiden välillä on selvimmän eroa siinä, että tarkasteluajana hylkäysosuus on yksityisellä sektorilla noussut, mutta valtiolla kääntynyt 1990-luvun puolivälissä laskuun. Tämän arvioidaan johtuvan siitä, että työkyvyttömyyseläkkeelle hakeudutaan huonokuntoisina ja siinä vaiheessa, kun eläkkeen saamisen ehdot täyttyvät. Näyttää siltä, että työhyvinvointiohjelmat ja ennaltaehkäisevä toiminta kuten ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen ovat tuottaneet valtiolla tulosta.

Kuvio 4. Varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden hylkäysprosentti työeläkejärjestelmässä vuosina 1990–2007.

3 Työkyvyttömyyseläkkeen määräytymisessä tapahtuneita muutoksia 1990- ja 2000-luvulla

Työkyvyttömyyseläke lasketaan eläkkeen perusteena olevan ansion ja karttumisprosenttien sekä työskentelyajan ja tulevan ajan perusteella. Työkyvyttömyyseläkkeen tasoon vaikuttavat myös tulevan ajan eläkeosuutta säätelevät edellytykset. Työkyvyttömyyseläkkeen tason ylläpitämiseen vaikuttavat eläkkeen tarkistamisessa käytettävät indeksit ja tasokorotukset.

Eläkkeen karttuminen työskentelyn ajalta

Vuoteen 1994 asti työeläkettä karttui työstä aina 1,5 prosenttia vuotta kohden. Vuodesta 1994 lähtien karttumisprosentti muuttui 2,5:ksi sen vuoden alusta, kun henkilö täytti 60 vuotta. Vuodesta 2005 alkaen karttumisprosentti sidottiin tiukemmin ikään ja on 1,9 ikävuosina 53–62 ja 4,5 ikävuosina 63–68.

Eläkkeen perusteena oleva ansio määräytyi TEL-tyyppisissä työsuhteissa ennen vuotta 1996 neljän viimeisen työsuhdevuoden kahden keskimmäisen ansiovuoden ansioiden keskiarvona. Vuodesta 1996 alkaen keskiarvon laskentaan osallistuvia ansiovuosia lisättiin vuosi kerrallaan 10 vuoteen. Vuodesta 1996 alkaen ruvettiin myös vähentämään palkasta työntekijän eläkemaksu ennen eläkkeen laskemista. Yrittäjillä ja LEL-aloilla kaikki ansiovuodet vaikuttivat eläkkeeseen. Vuodesta 2005 alkaen kaikki ansaitut ansiot vaikuttavat eläkkeen määrään kaikissa eläkelaeissa.

Tulevan ajan karttumisprosentit

Voidaan sanoa, että vuoteen 1994 asti työkyvyttömyyseläke ei liiemmin eronnut vanhuuseläkkeen karttumissäännöksistä. Vuodesta 1994 alkaen eläkettä alkoi karttua työstä 2,5 prosenttia 60 ikävuoden täyttämivuoden alusta lähtien, mutta tulevan ajan karttumisprosentit pysyivät edelleen 1,5 prosentissa koko tulevan ajan osalta. Työkyvyttömyyseläkkeensaajat eivät pystyneet parantamaan eläketurvaa 2,5 prosentin karttumalla, jos työkyvyttömyyseläkkeen eläketapahtuma oli ennen 60 vuoden ikää.

Vuonna 1996 muuttuivat tulevan ajan karttumisprosentit 1,5 prosentista seuraavasti:

–50	1,5 %
50–60	1,2 %
60–65	0,8 %

Näin ollen eroa vanhuuseläkkeen laskentaan tuli yhä enemmän. Vuonna 2005 tulevan ajan karttumisprosentit muuttuivat siksi, että tulevan ajan pääteikää alennettiin 65 ikävuodesta 63 ikävuoteen. Karttumisprosentti muuttui siten, että se oli koko 50 ikävuoden jälkeiseltä ajalta 1,3 prosenttia. Lopputulos on tulevan ajan kokonaiskarttumaprocentin osalta lähes sama kuin ennen uudistusta lukuun ottamatta yli 60-vuotiaita, joilla tulevan ajan kokonaiskarttuma pienentyy.

Tulevan ajan oikeus

Tulevan ajan oikeuden saamiseksi edellytettiin vuodesta 1996 alkaen 10 vuoden aikana vähintään vuoden ajalta Suomen eläkelakien mukaan vakuutettua työskentelyä. Tämä johtui siitä, että Suomi liittyi EU:iin. Ennen vuotta 1996 tällaista edellytystä ei ollut, vaan edellytyksenä oli ainoastaan, että työskentelyn päättymisen ja eläketapahtuman välillä oli alle 360 sellaista päivää, jolta mitään tätä jälkikarenssia pidentävää etuutta ei ollut maksettu.

Jälkikarenssiaikaa pidensivät aluksi vain työttömyys-, sairaus- ja kuntoutusajat sekä opintovapaa. Jälkikarenssia pidentäviin päiviin tuli mukaan aikuis- ja työvoimakoulutukseen liittyvät päivät vuonna 1994 ja 2000-luvulla aikuiskoulutustuki. Lisäksi vuonna 1998 tuli voimaan ns. 10-työsuhteita koskeva säännös, mikä tarkoittaa sitä, että tulevan ajan oikeus määräytyi yli 55-vuotiailla ennen työttömyysaikaisten tilapäistöiden (jotka ovat usein huonompipalkkaisia kuin aikaisempi vakiintunut ansio) alkua olleen vakiintuneen ansion perusteella. Tämä sääntö vaikutti tosin enemmän työttömyyseläkkeen tasoon.

Vuoden 2005 uudistuksessa tulevan ajan edellytys säilyi edelleen, mutta työsuhteiden sijaan edellytettiin tiettyä ansiota 10 vuoden ajalta ennen eläketapahtumaa. Edellytys on 14 125 euroa (vuoden 2008 tasossa) työansioita 10 edeltävän vuoden aikana. Ansioedellytys täyttyy erityisesti nuorten kohdalla helpommin kuin aikaisempi aikaedellytys. Siksi tulevaa aikaa sisältävä työeläke tai ylipäättään työeläke on saattanut tulla aikaisempaa useammin myönnettyksi nuorille. Toisaalta ikärajan nosto 14 ikävuodesta 18 vuoteen on kiristänyt työeläkkeen myöntämistä. Tosin näitä tapauksia on erittäin vähän.

Tulevan ajan ansio

Ennen vuotta 2005 tulevan ajan eläkepalkka määräytyi TEL-tyyppisissä työsuhteissa ja yrittäjäsuhteissa samoin kuin ansaitussa eläkkeessä. Ennen vuotta 1996 TEL:n mukainen eläkepalkka laskettiin neljän viimeisen työsuhteiden kahden keskimmäisen keskiarvona ja vuodesta 1996 alkaen eläkepalkan laskenta muutettiin asteittain 10 vuoden keskipalkkaan perustuvaksi. Tällä muutoksella oli pidemmällä aikavälillä eläketasoa alentava vaikutus myös työkyvyttömyyseläkkeiden osalta.

Vuonna 1994 tuli työsuhte-eläkelakeihin säännös työsuhteen automaattisesta katkaisusta. Tämä tarkoitti sitä, että 54 vuotta täyttäneillä, joilla oli vähintään 10 vuotta kestänyt työsuhte, työsuhte jaettiin eläkkeen laskemista varten kahteen osaan. Tämän tarkoituksena oli estää vanhemmalla iällä mahdollisesti tapahtuvan palkan alenemisen vaikutus pitkästä työsuhteesta karttuvaan eläkkeeseen. Työsuhteen eläke laskettiin joko yhtenäisen työsuhteen tai katkaistujen osien perusteella sen mukaan kumpi tapa oli edullisempi eläkkeensaajalle.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa tulevan ajan ansion laskenta muutettiin viiden viimeisen vuoden ansioiden keskimäärään perustuvaksi, kun taas ansaittuun eläkkeeseen otetaan mukaan koko työuran ansiot. Näin ollen tulevan ajan ansion laskenta erotettiin ansaitun eläkkeen laskennassa käytettävästä ansiosta. Koska aivan vähäisinkin työansio viiden vuoden ajalta voi tuoda tulevan ajan eläkkeen (jos kuitenkin edellytys täyttyy 10 vuoden ajalta), niitä maksetaan lähes kaikille, mutta tulevan ajan eläkkeen taso voi olla alhaisempi kuin aikaisemmin. Muu-

toksen tarkoituksena ei kuitenkaan ollut heikentää eläketurvaa, vaan tehdä siitä vähemmän satunnaisesti määräytyvä.

Muutos tulee asteittain voimaan siten, että ensimmäisen kerran uuden säännön mukaisia tulevan ajan eläkkeitä laskettiin silloin, kun työkyvyttömyystapahtuma oli vuonna 2006. Tällöin tulevan ajan ansio laskettiin vuosien 2005 ja 2004 ansioiden keskiarvona. Vuoden 2004 ansiona käytetään sitä vuosiansiota, jonka mukaan työkyvyttömyyseläke olisi laskettu, jos henkilö olisi tullut työkyvyttömäksi 31.12.2004. Tällaisella henkilöllä voi siis tulevan ajan ansioon vaikuttaa jopa 11 vuoden ansiot. Vuoden 2004 ansioita ei käytetä enää laskennassa, kun ansioita on 2005 alkaen viisi vuotta eli silloin, kun eläketapahtuma on vuonna 2010 tai sen jälkeen.

Tulevan ajan ansioon lasketaan mukaan työansioden lisäksi myös palkattomien aikojen ansioperusteet ja mahdolliset edellisten eläkeaikojen tulevan ajan ansiot, jos näitä osuu viiden vuoden tarkasteluajalle.

Lapsenhoitoaika ja tulevan ajan palkka

Lapsenhoitoaika on myös otettu huomioon eläkepalkassa. Ennen vuoden 2005 uudistusta lapsenhoitoaika vähennettiin eläkepalkan laskentaan mukaan luettavasta ajasta, joten se ei alentanut eläkepalkan tasoa, eikä näin ollen ansaittua eikä tulevan ajan eläkettä. Lapsenhoitoaika myös pidensi jälkikarenssiaikaa enintään yhdeksällä vuodella, jos hoidettavana oli alle kolmevuotias lapsi.

Vuoden 2005 uudistuksessa lapsenhoitovuodet voidaan vähentää tulevan ajan ansiota laskettaessa, eivätkä ne alenna näin ollen tulevan ajan ansiota. Sääntöä sovelletaan kuitenkin vain, jos sillä on vähintään 20 prosentin vaikutus lopulliseen eläkkeeseen. Lapsenhoidottomia vuosia haetaan korkeintaan 10 vuoden ajalta. Sääntö voi johtaa siihen, että kaukaisimmillaan tulevan ajan ansio voidaan laskea 10 vuoden takaa olevasta työansiosta. Tämä sääntö tulee asteittain voimaan uudistuksesta lähtien. Tämä tarkoittaa, että siirtymäkaudella lapsenhoitoaika voidaan ottaa huomioon vuoden 2004 tulevan ajan ansioon luettavassa eläkepalkassa vuoden 2004 säännösten mukaan ja vuodesta 2005 alkaen uuden säännön mukaan, jolloin paljon lapsia saaneella työkyvyttömäksi tulevalle voi tulla sovellettavaksi hyvinkin kaukainen palkka vielä pitkään.

Vuoden 2005 uudistuksessa eläkettä alkoi karttua kotihoidon tuen saamisen ajalta kiinteän ansioperusteen mukaan. Tätä valtion rahoittamaa etuutta ei kuitenkaan lueta mukaan tulevan ajan ansioon. Jos edellä mainittu 20 prosentin edellytys täyttyy, lapsenhoitovuodet jäävät pois tulevan ajan eläkkeen laskennasta, jolloin asialla ei ole merkitystä eläketurvan kannalta. Mutta jos yllä mainittu 20 prosentin sääntö ei toteudu, ja heikompituloiset lapsenhoitovuodet jäävät vaikuttamaan keskiarvon laskennassa, kotihoidontuen kiinteän ansioperusteen mukaan ottaminen tulevan ajan ansioon parantaisi nuoren vanhemman työeläketurvaa.

Eläkkeen tason ylläpitäminen

Vuoden 1996 eläkeuudistuksessa erotettiin työikäisten ja eläkeikäisten indeksit toisistaan. Kaikki alle 65-vuotiaiden indeksitarkistukset tehtiin nk. puoliväli-indeksillä, kun taas yli 65-vuotiaiden indeksitarkistukset tehtiin eläkeikäisen indeksillä, jossa hintojen muutoksen vaikutus on suurempi kuin ansioiden.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa kaikkiin eläkkeisiin alettiin soveltaa entistä eläkeikäisen indeksia. Näin ollen erityisesti nuorten eläketurva heikentyisi suhteessa ansioiden kehitykseen, jos eläke jatkuu pysyvästi. Puoliväli-indeksin heikennystä kompensoimaan luotiin kertakorotus, joka annetaan eläkkeeseen sen kestätyä vähintään viisi vuotta. Kertakorotuksen taso kytkettiin eläkkeensaajan ikään ja on sitä suurempi mitä nuoremasta on kysymys. Kertakorotusta ei myönnetä enää 55 ikävuoden jälkeen.

Muuta huomioon otettavaa

Työkyvyttömyyseläke on usein vaihtoehtoinen eläkkeelle siirtymisen reitti muiden varhais-eläkkeiden kanssa. Sen vuoksi työkyvyttömyyseläkkeeseen tehtyjen muutosten lisäksi on hyvä tarkastella lyhyesti muitakin muutoksia.

Työttömyyseläkkeen edellytyksiin on tehty aika ajoin muutoksia. Vuonna 1994 tullessa uudistuksessa vaadittiin tulevan ajan oikeuden olemassaoloa ja viiden vuoden työskentelyä viimeisten 15 vuoden aikana. Vuonna 2000 työttömyyseläkkeen edellytyksistä taas poistettiin vaatimus tulevan ajan oikeudesta. Samalla eläkkeen määrää pienennettiin siten, että tulevan ajan osuuden saa vasta vanhuuseläkkeeseen. Näin ollen työttömyyseläkkeen taso aleni verrattuna työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Vuoden 2005 uudistuksessa työttömyyseläke poistettiin vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneiltä, mutta se korvattiin lisäpäivärahaoikeuden jatkamisella työttömyysvakuutusjärjestelmässä. Ns. työttömyysputken ikärajaa korotettiin, jolloin työttömyysturvan 500 päivän jatkoksi myönnettävien lisäpäivien ehdoksi tuli, että 500 enimmäispäivää täyttyy vasta 59 ikävuoden täyttymisen jälkeen ja vakuutetulla on takanaan viiden vuoden työura 20 edeltävän vuoden aikana. Muutoksilla on aina ollut pitkät siirtymäajat.

Osa-aikaeläke voi myös olla vaihtoehtoinen eläkeuoto työkyvyttömälle. Osa-aikaeläkkeen ikärajat ovat eläkeuodon voimassaolon aikana vaihdelleet, aluksi 60:stä 58 ikävuoden kautta 56 ikävuoteen (ks. Takala ja Hietaniemi 2008). Viimeisin muutos tehtiin vuonna 2003, jolloin 1947 tai sen jälkeen syntyneillä alaikärajaksi tuli 58. Osa-aikaeläkkeeseen tehtiin vuonna 1998 sen jälkeistä työkyvyttömyyseläkettä koskeva parannus, jolloin myös osa-aikaeläkesuhteeseen voitiin liittää tuleva aika työsuhteen lisäksi. Näin ollen osa-aikaeläkkeelle siirtyminen ei heikentänyt osa-aikaeläkkeellä olevan työkyvyttömyysturvaa verrattuna kokoaikatyössä jatkaneeseen. Myös itse osa-aikaeläkkeen sekä sen jälkeen myönnettävän vanhuuseläkkeen tasoa on muutettu.

Vuoden 2005 uudistuksessa vanhuuseläkkeelle siirtymisen alaikäraja alennettiin, jolloin 63 ikävuoden jälkeen työkyvyttömäksi tulevalle myönnetään aina vanhuuseläke entisen 65 vuoden ikärajan sijaan. Toisaalta varhennetun vanhuuseläkkeen ikärajaa nostettiin 60 vuodesta 62

vuoteen, jolloin tuolla ikävälillä ei ole enää mahdollista siirtyä varhennetulle vanhuuseläkkeelle työkyvyttömyyseläkkeen sijaan. Kuitenkin työkyvyttömyyseläkkeen edellytyksiin kirjattiin erillisenä eläemuotona poistetun yksilöllisen varhaiseläkkeen edellytykset, jolloin 60 vuoden iästä alkaen painotetaan erityisesti työkyvyttömyyden ammatillista luonnetta.

4 Työeläkejärjestelmästä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet eläkkeen rakenteen mukaan 1990–2007

Vuosittain työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden tiedot on laskettu vuoden 2007 lopun tilastorekisteristä. Rekisteristä on poimittu kaikki maksussa olleet työkyvyttömyyseläkkeet. Henkilön eläkkeelle siirtymisvuosi on se vuosi, jolloin henkilön ensimmäinen työkyvyttömyyseläke on alkanut. Jos henkilöllä on samana vuonna alkanut useampi eläke, näistä on valittu ensimmäiseksi se eläke, johon sisältyy tuleva aika. Eläkkeen määrään on laskettu mukaan henkilön kaikki vuoden sisällä ensimmäisestä eläkkeestä alkaneet työkyvyttömyyseläkkeet.

Seuraavassa tarkastellaan täysien varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärän kehitystä (kuviot 5 ja 6). Tarkastelussa eivät siis ole mukana yksilölliset varhaiseläkkeet eivätkä osatyökyvyttömyyseläkkeet. Katsauksessa tutkitaan ensin, mitä voidaan sanoa täysien varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärän ja tason kehityksestä. Sen jälkeen tarkastellaan erikseen osatyökyvyttömyyseläkkeitä ja yksilöllisiä varhaiseläkkeitä.

Täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä selkeästi aleni 1990-luvun puoliväliin asti, mutta kääntyi sen jälkeen nousuun (kuvio 5a). Kuviosta 5b nähdään, että lasku johtui täysitehoiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä vähenemisestä 1990-luvun alkuvuosina². Vuosikymmenen lopulla niiden määrä pysyi suurin piirtein samalla tasolla ja kääntyi selkeään kasvuun 2000-luvun alkuvuosina lukuun ottamatta vuoden 2002 notkahdusta alaspäin³.

Vapaakirjaeläkkeiden määrän kehitys poikkeaa täysitehoisten eläkkeiden lukumäärän kehityksestä (vrt. kuviot 5b ja 5c). Vapaakirjaeläkkeen suuruuselle täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä pysyi 1990-luvun puoliväliin saakka suurin piirtein ennallaan, mutta kääntyi selvään kasvuun vuosikymmenen loppuvuosina. Vapaakirjaeläkkeelle siirtyneiden määrä kaksinkertaistui lyhyessä ajassa. Vuonna 2003 vapaakirjaeläkkeelle siirtyneiden määrä kääntyi laskuun.

Muutosten taustalla on nähtävissä laman vaikutusta. Massatyöttömyys lisäsi työttömyyseläkereitin käyttöä tuntuvasti, mikä on voinut vähentää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä vanhimmissa ikäryhmissä (Hytti 1998, Rantala 2008). Taloudellisen tilanteen ja työmarkkinatilanteen normalisoituessa työttömyysputken käyttö väheni. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen kääntyi sen sijaan kasvuun, mikä näkyy työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuuden nousuna 1990-luvun lopulta 2000-luvun alkuvuosiin saakka. Vuoden 2003 jälkeen alkavuus on pysynyt ennallaan tai pienentynyt (Gould, Nyman ja Lampi 2008).

² Täysitehoiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneen eläkkeessä on mukana ns. tuleva aika, ts. aika eläketapahtumasta vanhuuseläkeikään on otettu huomioon eläkkeen määrässä. Vapaakirjaeläkkeessä huomioidaan vain eläketapahtumaan mennessä karttunut eläke.

³ Vuonna 2002 siirtyi osa-aikaeläkkeelle poikkeuksellisen paljon henkilöitä (n. 16 000) johtuen vuoden 2003 alusta voimaan tulleista osa-aikaeläkettä koskeneista lainmuutoksista. Tämä on voinut heijastua työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen.

Kuvista 6a ja 6b nähdään, että työkyvyttömyyseläkkeelle hakeutuneiden määrä väheni 1990-luvun loppupuolelle saakka eniten juuri ”eläkeputki-ikäisillä” (55–64-v.) ja kääntyi tämän jälkeen selkeään kasvuun. Henkilömäärän kasvuun on osaltaan vaikuttanut suurten ikäluokkien tulo ”varhaiseläkeikään”, sillä viime vuosina työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus ei ole kasvanut (emt.).

Vapaakirjaeläkkeiden kasvun taustalla on nähtävissä laman jälkivaikutuksia. 1990- ja 2000-lukujen vaihteessa vapaakirjaeläkkeen suuruiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyi yleisimmin ”eläkeputki-ikä” nuorempia ikäluokkia, eli 45–54-vuotiaita (kuvio 6c) Työttömäksi jouduttuaan heillä ei iän puolesta ole ollut mahdollisuutta työttömyyseläkeputkeen. Iän vuoksi on saattanut olla vaikeaa myös työn saaminen, mikä on sulkenut pois täysitehoisen työkyvyttömyyseläkevaihtoehdon. Kun tutkittiin vapaakirjaeläkkeelle siirtyneiden työhistoriaa ja viimeisen työsuhteen ajoittumista, voitiin todeta sen tällä ikäryhmällä ajoittuvan usein 1990-luvun alkuvuosiin.

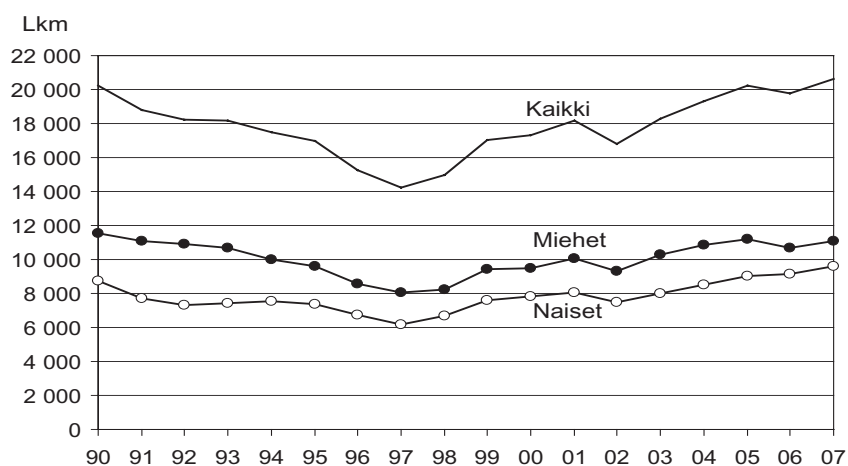
Vapaakirjaeläkkeelle siirtyi vuosikymmenen vaihteessa paljon myös ”eläkeputki-ikäisiä” eli 55–64-vuotiaita, joilla työttömyyseläke syystä tai toisesta ei ole ollut työkyvyttömyyseläkkeen vaihtoehtona (kuvio 6c).

Alle 45-vuotiaiden ikäryhmissä täysitehoiselle täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä on hienoisesti laskenut (kuvio 6b), mutta vapaakirjaeläkkeiden määrässä on vuosikymmenen vaihteessa vähäistä nousua (kuvio 6c). Kaiken kaikkiaan alle 45-vuotiaana työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä on vähän.

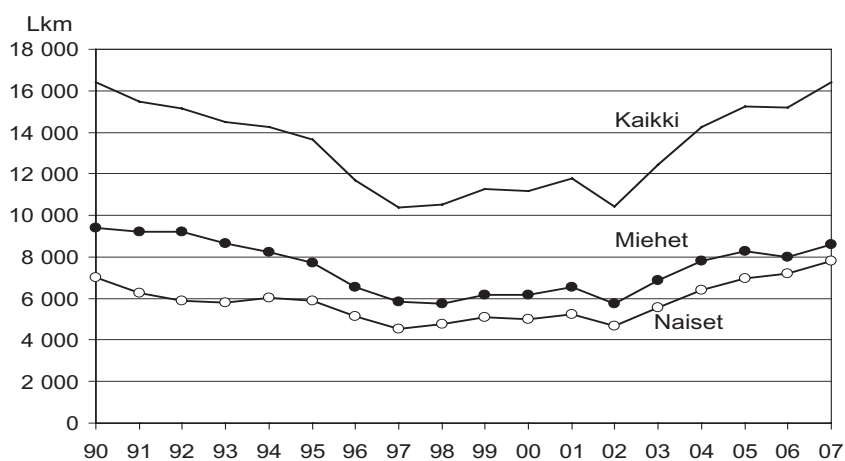
Täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden lukumääräkehitys on naisilla ja miehillä hyvin samansuuntainen. Miehiä on siirtynyt työkyvyttömyyseläkkeille tosin jonkin verran enemmän kuin naisia. Ero on nähtävissä sekä täysitehoisissa että vapaakirjaeläkkeissä (kuviot 5a, 5b ja 5c).

Kuvio 5. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet sukupuolen mukaan.

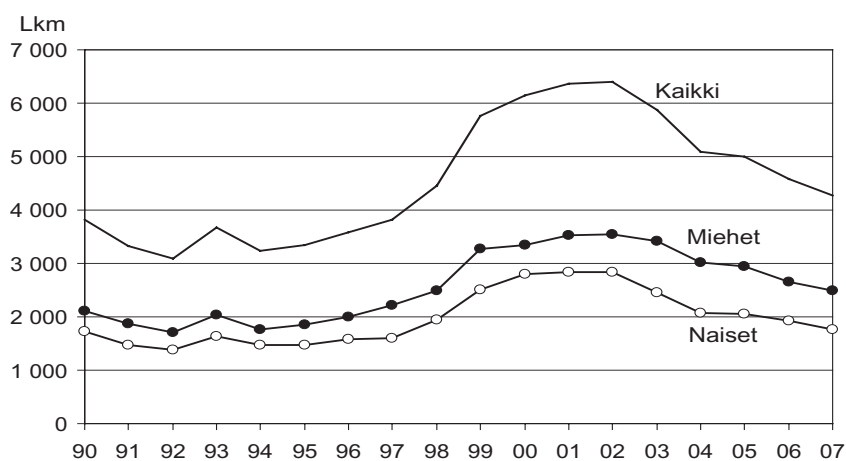
5a. Kaikki siirtyneet

5b. Täysitehoiselle eläkkeelle siirtyneet

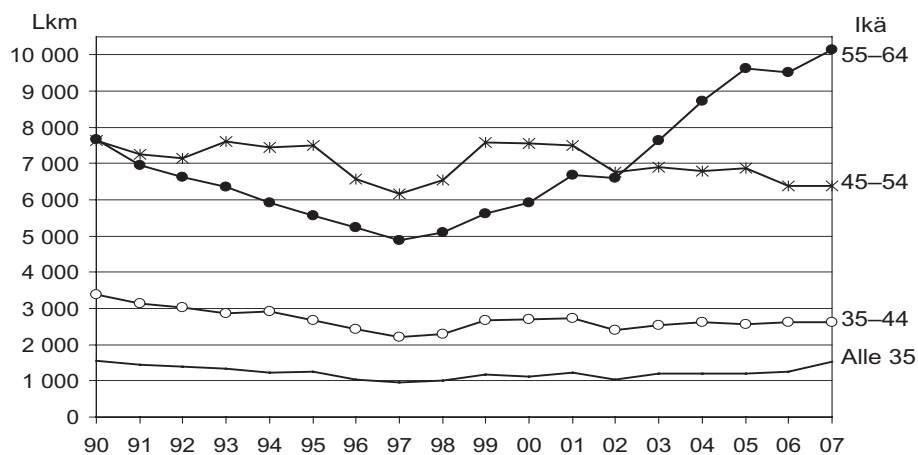

5c. Vapaakirjaeläkkeelle siirtyneet

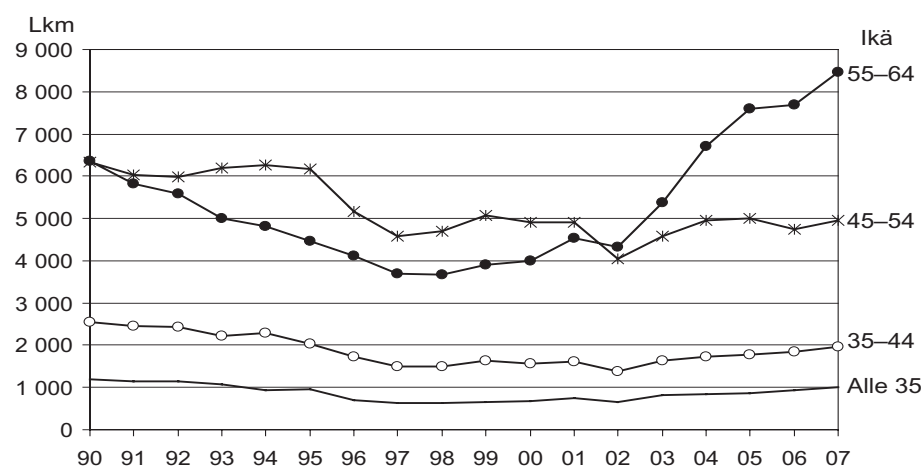

Kuvio 6. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet ikäryhmittäin.

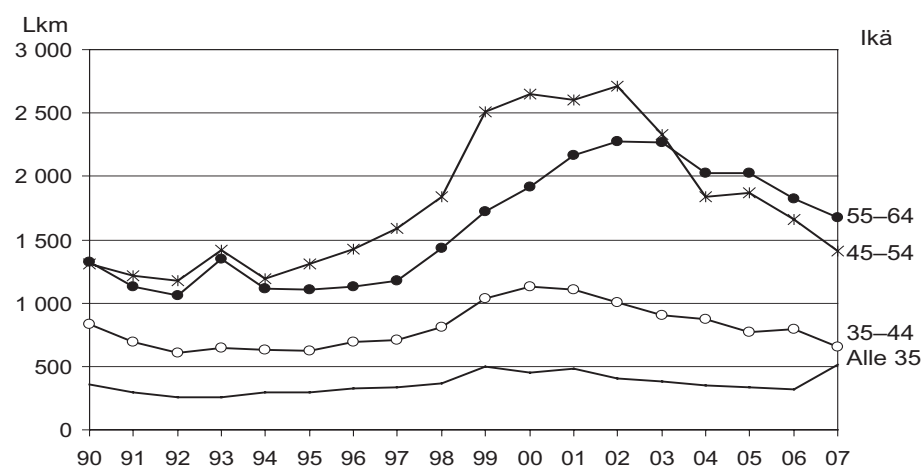
6a. Kaikki siirtyneet

6b. Täysitehoiselle eläkkeelle siirtyneet

6c. Vapaakirjaeläkkeelle siirtyneet

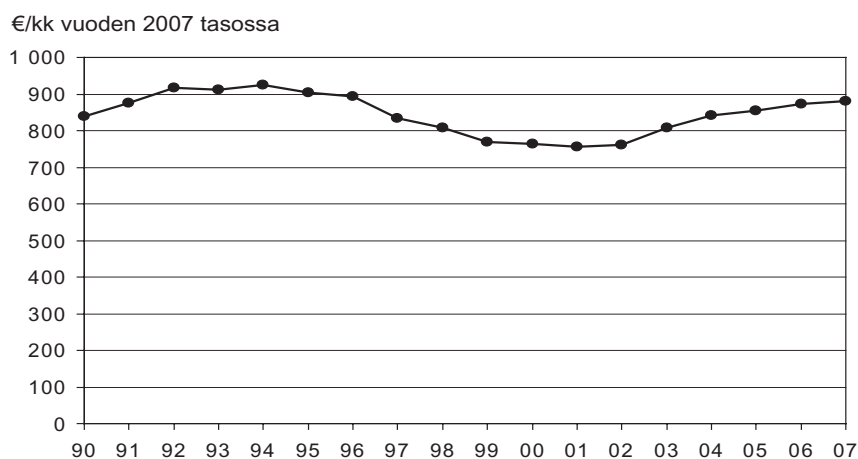
5 Työeläkejärjestelmästä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke 1990–2007

5.1 Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke

Kuviosta 7 nähdään keskimääräinen työeläke varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneillä. Eläketaso on noussut 1990-luvun alkuvuosina, pysynyt vuosina 1992–1996 suurin piirtein samana ja kääntynyt vuosikymmenen puolivälissä selvään laskuun. Vuonna 2003 eläketaso kääntyi jälleen selkeään nousuun.

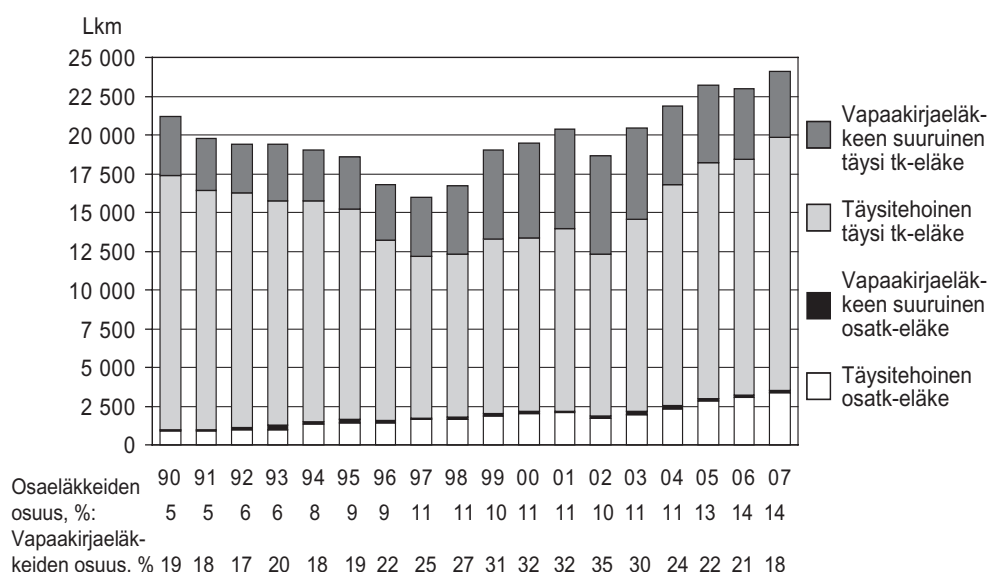
Keskieläkkeen suuruuteen vaikuttaa huomattavasti se, kuinka suuri osa alkaneista eläkkeistä on täysitehoisia ja kuinka suuri osa vapaakirjaeläkkeitä. Kuviosta 8 nähdään työkyvyttömyyseläkkeensaajien rakenteen muutos tarkastelujaksolla. Täysitehoista eläkettä saavien määrä väheni 1990-luvun alusta vuosikymmenen lopulle ja kääntyi vuosikymmenen vaihteen jälkeen selvään kasvuun. Vapaakirjaeläkkeiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1990-luvun puolivälin jälkeen 2000-luvun alkuvuosiin saakka. Vapaakirjaeläkkeiden osuuden kasvu alkaneissa eläkkeissä on laskenut keskieläkkeen tasoa tällä aikavälillä. Viime vuosina vapaakirjaeläkkeiden määrä on kääntynyt laskuun samalla kun täysitehoisten eläkkeiden määrä ja osuus alkaneista eläkkeistä on kasvanut. Tämä näkyy keskieläkkeen hienoisena paranemisena.

Kuvio 7. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

Toinen työkyvyttömyyseläkkeen määrään vaikuttava rakenteellinen tekijä on osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuus. Osuus on kasvanut tasaisesti 1990-luvun alun 5 prosentista 14 prosenttiin. Lukumäärän kasvuun on voinut osaltaan vaikuttaa se, että vuodesta 1996 alkaen henkilö on voinut hakea suoraan osatyökyvyttömyyseläkettä. Osuuden kasvu on merkinnyt työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläkkeen alenemista. Eläkkeensaajien rakenteen muutokset selittävät siten suurelta osin kuvion 7 keskieläkkeen tason muutoksia.

Kuvio 8. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet eläkkeen määrätymisen (täysi/osaeläke) ja täysitehoisuuden mukaan.

Varsinaisen työkyvyttömyyseläkkeen kehitystä tarkastellaan seuraavassa erikseen täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle (5.1.1) ja osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osalta (5.1.2)⁴.

5.1.1 Täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke

Kuviossa 9 tarkastellaan täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläkkeen kehitystä vuodesta 1980 alkaen. Sekä täysitehoisten että kaikkien eläkkeiden taso nousi 1990-luvun alkuvuosiin asti. Sen jälkeen täysitehoisten eläkkeiden taso pysyi suurin piirtein ennallaan, mutta kaikkien eläkkeiden taso aleni voimakkaasti ja kääntyi 2000-luvun alkuvuosina jälleen kasvuun.

Vuoden 1996 eläkeuudistuksen johdosta alkavien työkyvyttömyyseläkkeiden taso ei noussut muiden eläkkeiden vauhdissa. Tulevan ajan karttumisprosentteja laskettiin ja eläkkeen perusteena olevan palkan laskentasääntöä muutettiin (ks. luku 2.). Kehitykseen vaikutti selvästi myös se, että vapaakirjaeläkkeenä myönnettävien työkyvyttömyyseläkkeiden taso kääntyi selvään laskuun 1990-luvun puolivälissä noustakseen jälleen 2000-luvulta lähtien (kuvio 12a). Työkyvyttömyyseläkkeissä kokonaisuutena johtuva tason selvä lasku johtuu siis pääosin vapaakirjaeläkkeiden lukumäärän kasvusta. Vapaakirjaeläkkeiden painoarvo alkaneissa työkyvyttömyyseläkkeissä kasvoi niiden määrän nopean kasvun vuoksi (ks. kuvio 8).

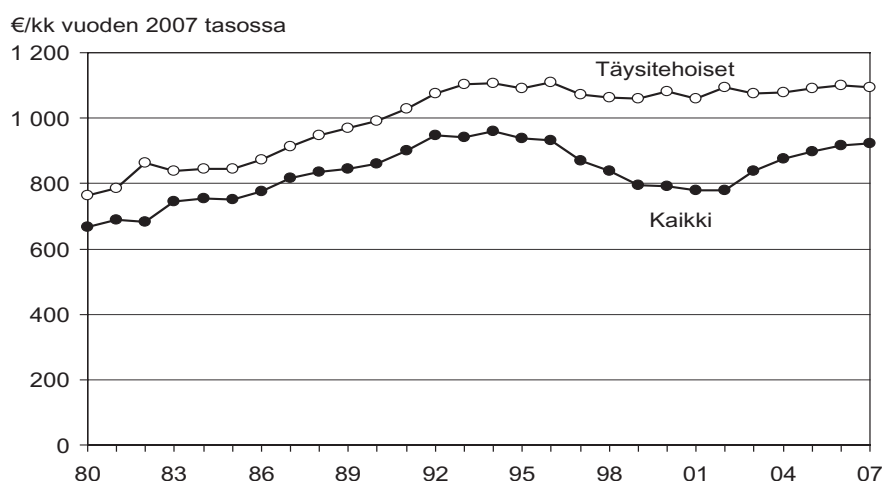
⁴ Tarkasteluun ei ole otettu mukaan poistuvana eläkeuotona yksilöllistä varhaiseläkettä. Niiden määrä on supistunut huomattavasti 1990-luvun puolivälistä lähtien. Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneitä ei juuri enää ole.

Miesten ja naisten eläkkeiden tason muutoksissa ei juuri ole havaittavaa eroa työkyvyttömyyseläkkeitä kokonaisuutena tarkasteltaessa tai täysitehoisia eläkkeitä tarkasteltaessa. Selkeä tasoero on toki havaittavissa (kuviot 10a ja 11a). Kuviosta 12a nähdään selkeä tasoero myös naisten ja miesten vapaakirjaeläkkeissä, mutta ero kaventui 2000-luvulla hetkellisesti. Pääasiassa muutosvauhti on sukupuolilla samansuuntainen.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna voidaan havaita, että työkyvyttömyyseläkkeen taso on laskenut eniten nuorten ja keski-ikäisten ryhmissä⁵, kun taas vanhimmassa eläkkeensaajaikäryhmässä (55–64-vuotiaat) eläkkeiden taso on noussut (kuviot 10b ja 11b). Tässä ikäryhmässä tulevan ajan karttumisen muutokset vaikuttavat vähiten, koska aikaa eläkeikään on vähiten. Lisäksi työura on tässä ryhmässä pisin. Tämä ikäryhmä on myös lukumääräisesti suurin, joten työkyvyttömyyseläkkeen tasoa kokonaisuutena tarkasteltaessa heidän painonsa on suurempi kuin muiden. Myös vapaakirjaeläkkeissä tason nousu on merkittävä vanhimmassa ikäryhmässä, kun taas muilla keskieläke on alentunut (kuvio 12b).

Vapaakirjaeläkkeissä tapahtunut eläketason lasku on mitä todennäköisimmin seurausta laman aikana työttömäksi joutuneiden vajaaksi jääneestä työurasta. Laman vaikutus oli niin suuri, että työttömäksi joutuneet eivät juuri enää työllistyneet uudestaan. Vanhemmilla ikäluokilla oli mahdollisuus siirtyä työttömyyseläkkeen kautta eläkkeelle, mutta nuoremmilla ei tätä mahdollisuutta ollut. Täysitehoiselle eläkkeelle siirtyneet eivät kärsineet ehkä aivan niin paljon, koska ovat tulevan ajan oikeuden saaneet ja olleet siis työssä ennen työkyvyttömäksi tuloaan, mutta eläketaso on laskenut myös heillä. Osittain tämä johtuu siis lakimuutosten vaikutuksesta ja osittain myös laman seurauksista työmarkkinoilla. Laman vaikutuksiin viittaa muun muassa se, että huomattavalla osalla vapaakirjaeläkkeelle 1990-luvun lopulla siirtyneistä viimeinen työsuhte ajoittuu juuri lamavuosiin.

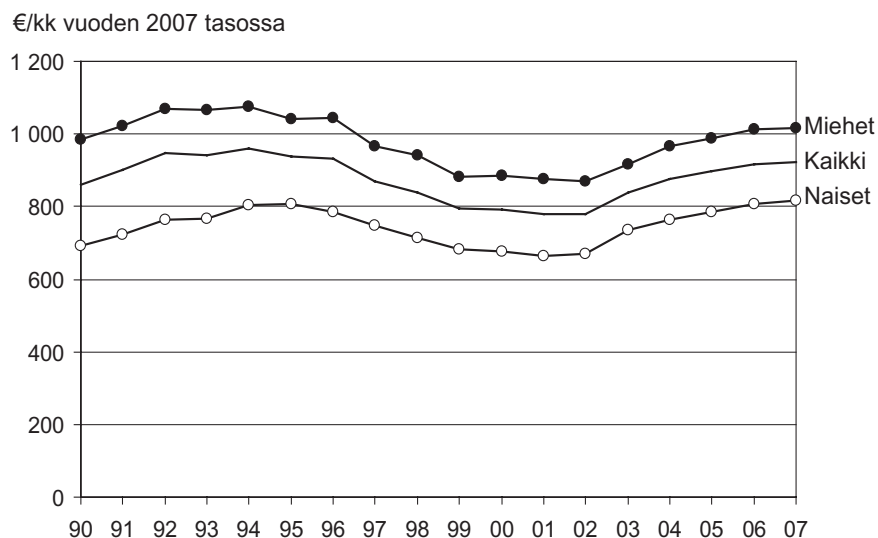
Kuvio 9. Vuosina 1980–2007 työeläkejärjestelmästä täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

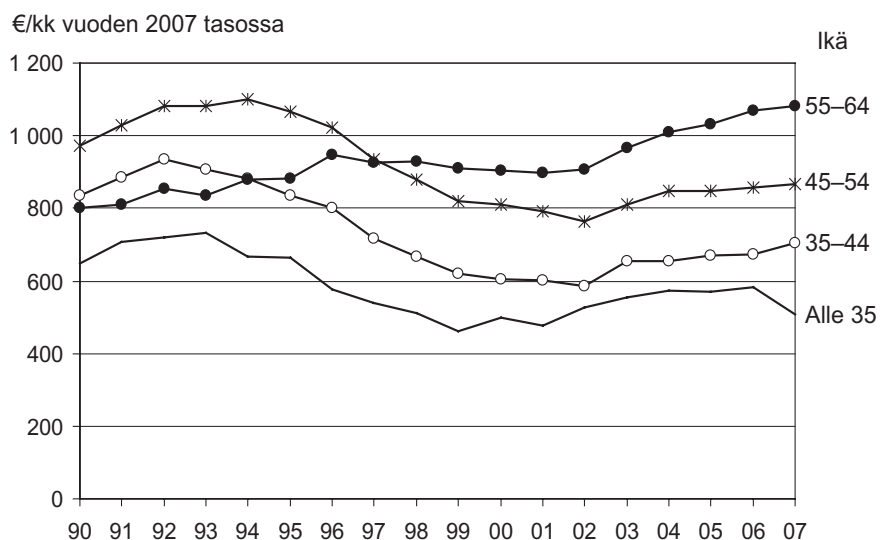
⁵ Jos työeläkkeen lisäksi otetaan kansaneläke huomioon, ovat eläkkeet tietenkin tässä tarkasteltuja korkeampia. Kansaneläkkeellä on suurempi merkitys nuoremmille kuin vanhemmille ikäluokille. Katsauksessa tarkastellaan keskimääräistä työeläkettä, sillä eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeestä ei ole saatavissa tilastotietoa.

Kuvio 10. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

10a. Sukupuolen mukaan

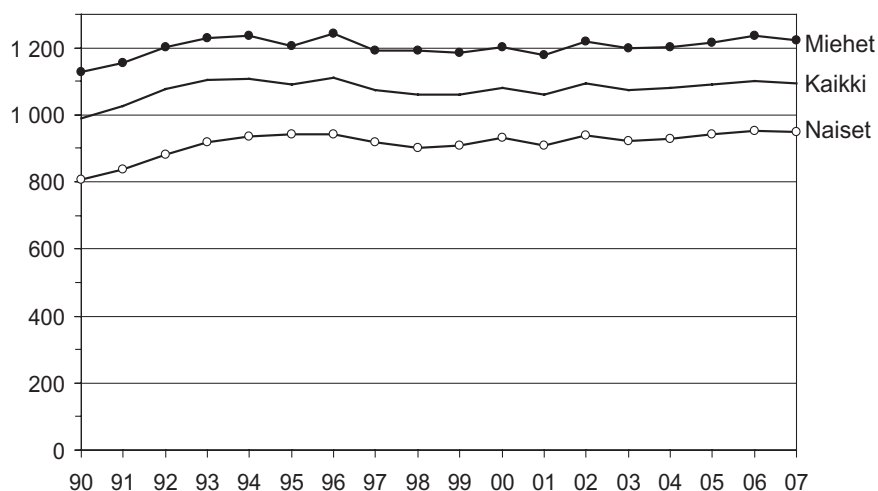
10b. Ikäryhmittäin

Kuvio 11. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä täysitehoiselle täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

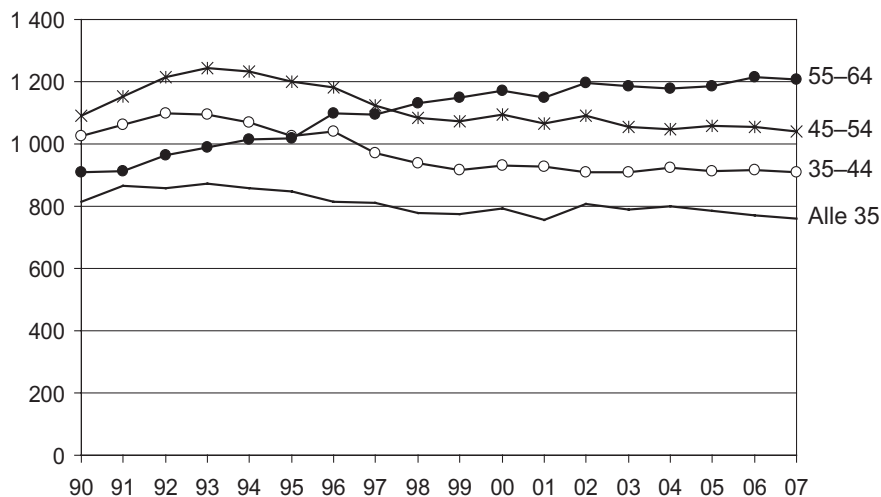
11a. Sukupuolen mukaan

€/kk vuoden 2007 tasossa

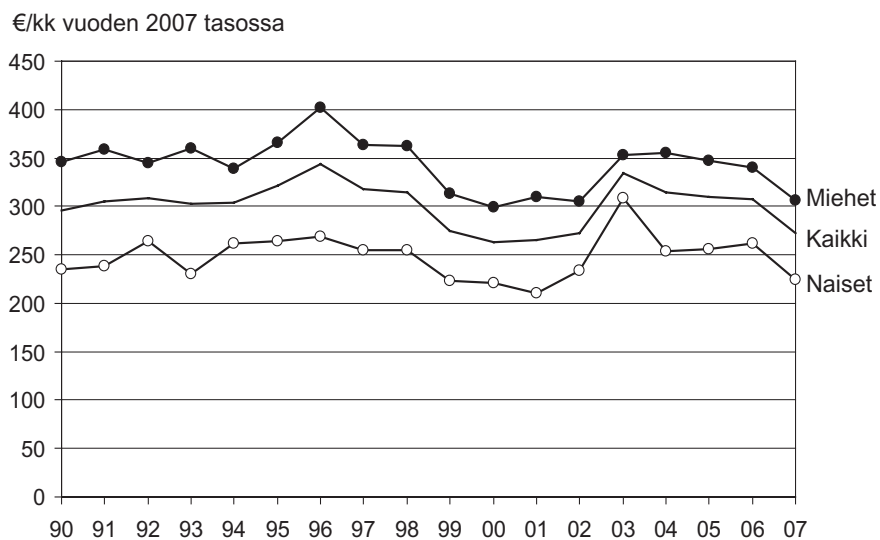
11b. Ikäryhmittäin

€/kk vuoden 2007 tasossa

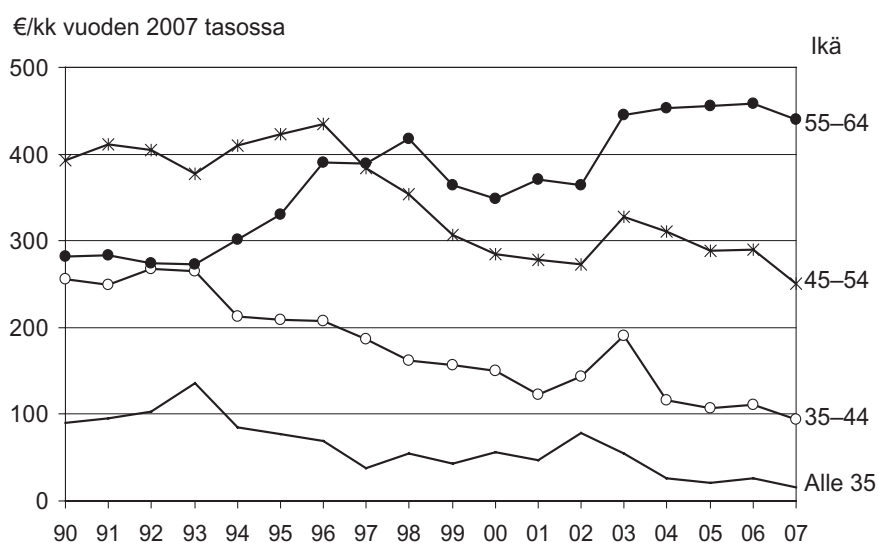

Kuvio 12. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä vapaakirjaeläkkeen suuruiselle, täydelle varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

12a. Sukupuolen mukaan

12b. Ikäryhmittäin

5.1.2 Osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke

Osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen kuukausieläke nousi tarkastelujaksolla selvästi ja jokseenkin saman verran kuin keskimääräinen täysi työkyvyttömyyseläke. Keskimääräinen osatyökyvyttömyyseläke oli vuonna 2007 eläkkeelle siirtyneillä noin kaksi kolmasosaa täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläkkeestä (kuvio 13a vrt. kuvio 9, kaikki). Kun osatyökyvyttömyyseläke on puolet täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä, osatyökyvyttömyyseläkkeelle on siirrytty keskimääräistä paremmalta ansiotasolta ja tiiviimmältä työuralta.

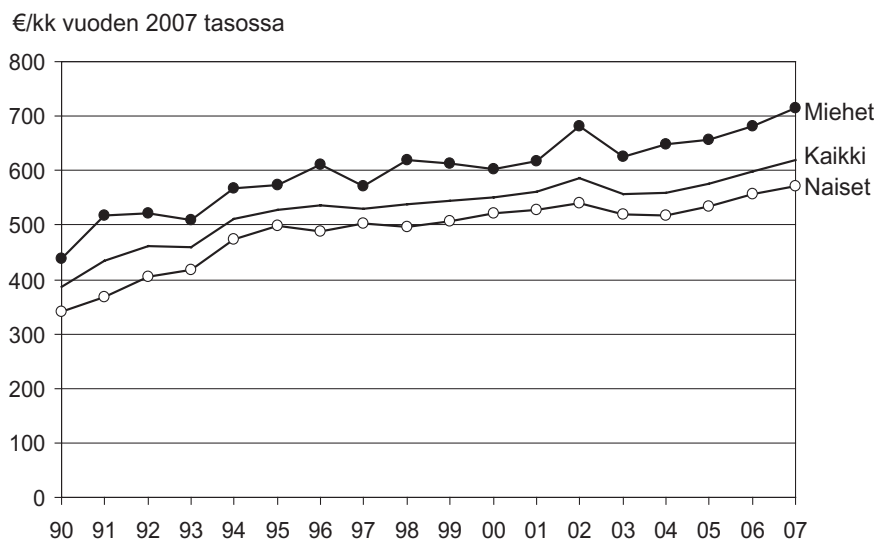
Osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuus kaikista työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä kasvoi ja siten niiden painoarvo keskimääräisessä työkyvyttömyyseläkkeessä lisääntyi (kuviot 7 ja 8). Toisaalta osatyökyvyttömyyseläkkeiden tason nousu on vähentänyt niiden pienentävää vaikutusta keskimääräiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Naisten ja miesten osatyökyvyttömyyseläkkeen kehitys on pääasiassa samansuuntainen. Selkeä tasoero on kuitenkin havaittavissa myös naisten ja miesten osatyökyvyttömyyseläkkeissä. Tarkastelujaksolla ero näyttää hieman kasvaneen (kuvio 13a).

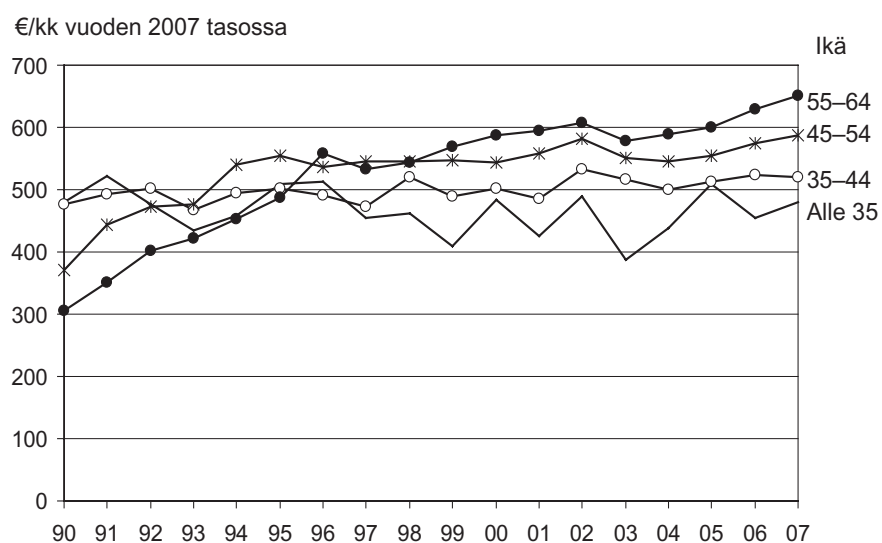
Samoin kuin täysissä työkyvyttömyyseläkkeissä, myös osatyökyvyttömyyseläkkeissä taso on noussut eniten vanhimmassa 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä. Myös 45–54-vuotiaiden keskieläke on noussut selkeästi, mutta tätä nuorempien eläkkeiden taso on joko vaihdellut tai pysynyt tarkasteluaikana suurin piirtein samana (kuvio 13b).

Kuvio 13. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

13a. Sukupuolen mukaan

13b. Ikäryhmittäin

5.2 Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden lukumäärä ja keskieläke

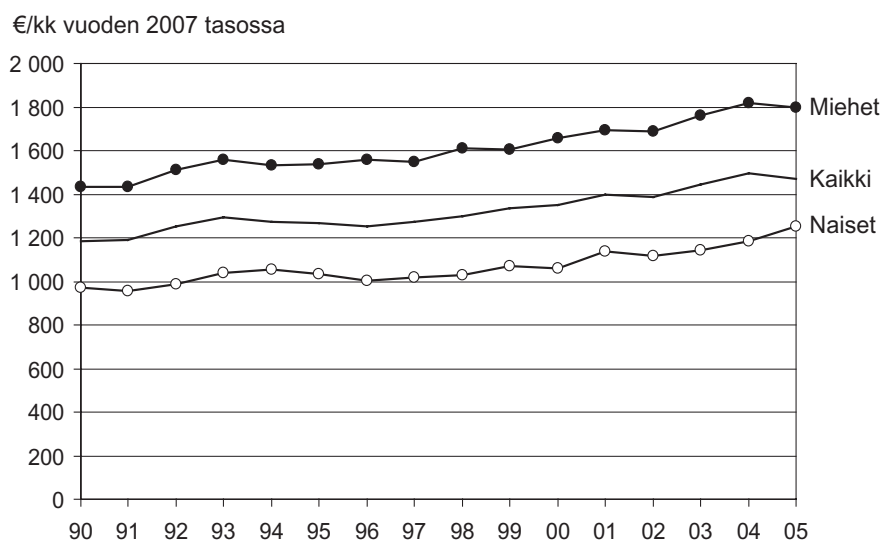
Yksilöllisen varhaiseläkkeen saamisen ehtoja on tarkasteluaikana muutettu ja vuoden 2003 lainmuutoksessa eläemuoto lakkautettiin kokonaan. Muutokset näkyvät eläkkeelle siirtyneiden määrän kehityksessä. Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden lukumäärä kasvoi 1990-luvun alkuvuosina, mutta kääntyi laskuun vuosikymmenen puolivälissä. Kun viime vuosikymmenen puolivälissä yksilölliselle varhaiseläkkeelle jäi lähes 4 000 henkilöä, vuonna 2007 heitä oli enää noin 50 henkilöä.

Yksilöllisten varhaiseläkkeiden taso nousi tarkastelujaksolla noin 1 200 eurosta vajaaseen 1 500 euroon (kuvio 14). Keskieläke on selkeästi parempi kuin keskimääräinen eläke varsinaisissa työkyvyttömyyseläkkeissä (vrt. kuvio 7) ja myös parempi kuin täysitehoisissa työkyvyttömyyseläkkeissä (vrt. kuvio 11a). Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden eläketasoa nostaa pitkä työura ja tulevan ajan pieni vaikutus eläkkeeseen.

Yksilöllisissä varhaiseläkkeissä naisten ja miesten keskieläkkeessä on noin 550 euron ero. Ero on suuri, kun sitä vertaa vastaavaan eroon varsinaisissa työkyvyttömyyseläkkeissä (vrt. kuviot 10a ja 11a).

Hyvätasoisina eläkkeinä yksilölliset varhaiseläkkeet nostavat työkyvyttömyyseläkkeiden keskimääräistä tasoa. Eläkkeelle siirtyneiden vähetessä niiden painoarvo on kuitenkin laskenut ja menettänyt merkityksensä lähes kokonaan. Huomattakoon, että edellä olevissa tarkasteluissa yksilölliset varhaiseläkkeet on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Työkyvyttömyyseläkkeiden kehitystä koskeviin tarkasteluihin ei ole haluttu sekoittaa poistuvan eläemuodon vaikutusta.

Kuvio 14. Vuosina 1990–2007 työeläkejärjestelmästä yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen työeläke.

6 Yhteenveto

Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen eläke nousi 1990-luvun alussa, pysyi vuosina 1992–1996 samana ja kääntyi 1990-luvun puolivälissä laskuun. 2000-luvulla keskieläke on jälleen kasvanut (kuvio 7).

Tärkein syy keskieläkkeen laskuun 1990-luvun puolivälissä on työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden rakenteen muutokset. Täysitehoiselle eläkkeelle siirtyneiden määrä laski lamavuosien jälkeen ja kääntyi selkeään kasvuun 2000-luvulla. Taustalla ovat yhtäältä laman vaikutukset eri eläkereittien käyttöön ja toisaalta ikärakenteen muutokset. Suurtyöttömyys lisäsi työttömyyseläkereitin käyttöä tuntuvasti, mikä on voinut vähentää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä vanhimmissa ikäryhmissä. 2000-luvulla suuret ikäluokat alkoivat siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle (55–64-vuotiaat), mikä on nostanut tämän ikäluokan painoarvoa keskieläkkeessä tarkastelujakson lopulla.

Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketason selvä lasku johtuu pääosin vapaakirjaeläkkeiden vaikutuksesta. Vapaakirjaeläkkeiden painoarvo alkaneissa työkyvyttömyyseläkkeissä kasvoi, sillä niiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1990-luvun lopulta 2000-luvun alkuvuosiin ja kääntyi sen jälkeen laskuun. Muutosten taustalla voidaan havaita laman pitkän aikavälin vaikutusta. Huomattavalla osalla vapaakirjaeläkkeelle siirtyneistä viimeiset työsuhteet ajoittuvat 1990-luvun alkuvuosiin. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketasoa on jossain määrin laskenut myös se, että osatyökyvyttömyyseläkettä saaneiden määrä ja osuus kaikista työkyvyttömyyseläkkeistä on kasvanut tarkastelujaksolla.

Vaikka työeläkelakeihin tehdyt työkyvyttömyyseläkkeen määräytymistä koskevat heikennykset vuodesta 1996 alkaen ovat olleet osaksi alentamassa nuorempien eläkeläisten täysitehoisia eläkkeitä, on näiden muutosten paino keskimääräisessä työkyvyttömyyseläkkeessä kuitenkin vähäinen. Se johtuu siitä, että suurin osa eläkkeensaajista kuuluu vanhimpaan ikäluokkaan, joilla muutosten vaikutus on vähäisempi ja siitä, että vapaakirjaeläkkeiden määrä on kasvanut. Tosin lakimuutoksilla voidaan ajatella olevan eläketason nousua hidastava vaikutus: jos lakimuutoksia ei olisi tehty, täysitehoisten eläkkeiden taso olisi saattanut nousta enemmän.

2000-luvulla toteutetut lainmuutokset työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä ja eläkkeen tasossa eivät näy vielä tämän raportin tilastoissa. Niiden vaikutusta tulevaisuudessa on vaikea arvioida, sillä lakimuutoksissa oli sekä työkyvyttömyyseläkkeen tasoa laskevia että korottavia tekijöitä. Työkyvyttömyyseläkkeellä olevien eläketasoon vaikuttavat jatkossa lisäksi eläkeindeksiin tehdyt muutokset sekä se, että työkyvyttömyyseläkkeen jälkeiseen vanhuuseläkkeeseen sovelletaan tulevaisuudessa elinaikakerrointa. Eläketurvakeskuksen pitkän aikavälin ennusteiden mukaan työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus pitkällä tähtäyksellä alenisi, joka voisi taas osaltaan vaikuttaa työeläketasoa nostavasti.

Viittaukset

- Biström P., Elo K., Klaavo T., Risku I. ja Sihvonen H.** Lakisääteiset eläkkeet. Pitkän aikavälin laskelmat 2007. Eläketurvakeskuksen raportteja 2007:2. Helsinki 2007.
- Gould R., Grönlund H., Korpiluoma R., Nyman H. ja Tuominen K.** Miksi masennus vie eläkkeelle? Eläketurvakeskuksen raportteja 2007:1.
- Gould R. ja Nyman H.** 2002. Työkyvyttömyyseläkkeet 1990–2001. Eläketurvakeskuksen monisteita 38. Helsinki 2002.
- Gould R., Nyman H. ja Lampi J.** Osatyökyvyttömyyseläkkeen toimivuus. Muistio 31.3. 2008.
- Hakola T.** 1999. Race for retirement. VATT-tutkimuksia 60. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki 1999.
- Hakola T.** 2002. Economic incentives and labour market transitions of the aged Finnish workforce. VATT-tutkimuksia 89. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki 2002.
- Hytti H.** Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32. Kansaneläkelaitos. Helsinki 1998.
- Kohli M., Rein M.** The changing balance of work and retirement. Julkaisussa: Kohli M., Rein M., Guillemard A-M, van Gunsteren H (eds.). Time for retirement. Comparative studies of early exit from the labor force. Cambridge University Press 1991: 1-35.
- Lindbäck A.** The end of the middle way? The large welfare states of Europe. AEA Papers and Proceedings, May 1995, 9–15.
- Rantala J.** Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008.1. Helsinki 2008.
- Takala M. ja Hietaniemi M.** (toim.). Osa-aikaeläke ja eläkeuudistuksen tavoitteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:2. Tampere 2008.
- Tuominen E., Kannisto J. ja Nyman H.** Eläkkeiden reaalikehitys ja taso suhteessa ansioihin. Julkaisussa Uusitalo Hannu (toim.). Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2. Helsinki 2006.
- Uusitalo H.** Selvitys työkyvyttömyyseläkeläisten rakennemuutoksesta. (toimeksiannon taustamuistio). Muistio 3.4.2008.

K KATSAUKSIA

Eläketurvakeskuksen ajankohtaiskatsaukset vuonna 2008

1/2008	Kokonaiseläke 2008. Työeläke, kansaneläke ja verotus
2/2008	Vakuutettujen tyytyväisyys työeläkejärjestelmän palveluihin vuonna 2007
3/2008	Eläke- ja muun sosiaaliturvan kehittämistyöryhmät
4/2008	Työeläkemenoennuste vuodelle 2008
5/2008	Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden taso

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511

Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tfn 010 7511

Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 ELÄKETURVAKESKUS

Finland

Tel. +358 10 7511

Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi